

УДК 930 (438): 929 [Багалій] : 930 (477) „20”

О. М. Богдашина

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Д. І. БАГАЛІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізовано праці українських авторів, присвячені життю та творчості видатного історика і громадського діяча. Наведено факти, що доводять помітну активізацію дослідження біографії видатного українця за останню чверть століття. Особливістю сучасного періоду розвитку багалієзнавства є яскраво виражена його археографічна складова, а саме публікація листування Д. І. Багалія, його рукописів і повторний друк найбільш відомих монографій історика.

Ключові слова: Д. І. Багалій, українська історіографія, позитивізм, Харківський університет, Слобідський літописець історії України

В статье проанализированы работы украинских авторов, посвященные жизни и творчеству выдающегося историка и общественного деятеля. Приведенные факты доказывают заметную активизацию исследования биографии выдающегося украинца за последние четверть века. Особенностью современного периода развития багалеезнавства является ярко выраженная его археографическая составляющая, а именно публикация переписки Д. И. Багалей, его рукописей и повторная печать наиболее известных монографий историка.

Ключевые слова: Д. И. Багалей, украинская историография, позитивизм, Харьковский университет, Слободской летописец истории Украины

In the article analyzed the works of Ukrainian authors devoted to the life and work of an outstanding historian and public figure. The facts prove a noticeable intensification of the study of the biography of a prominent Ukrainian during the last quarter century. The peculiarity of the modern period of the development of Bagalyi's studies is its archeographic component, namely the publication of the correspondence D. Bagalyi, his manuscripts and the reprint of the most famous monographs of the historian.

Key words: D. Bahaliy, Ukrainian historiography, positivism, Kharkiv University, Sloboda chronicler of the history of Ukraine

Наукова література про Д. І. Багалія, що вийшла друком за останні 30 років, нараховує дві монографії, сотні статей, більше десяти збірників тез. Такий значний обсяг праць із багалієзнавства потребує докладного аналізу. Примітно, що оцінки ролі Д. І. Багалія у розвитку національної історіографії 80-х рр. XIX – першої третини XX ст. постійно корелюються, про що свідчить назви статей О. М. Богдашиної (1998), В. В. Масненка (2002), Г. М. Старикова (2008), В. Л. Маслійчука (2009) [16; 59–60; 85]. Тому мета даної статті – шляхом аналізу сучасних розвідок узагальнити нові досягнення українських дослідників у вивченні життя та творчості Д. І. Багалія, – залишається актуальною.

Уже праці другої половини 1980-х – початку 1990-х рр. містили набагато менш критичні й об'єктивні оцінки діяльності та творчості Д. І. Багалія й інших істориків із дореволюційним минулим [35; 49; 50; 56–57 та ін.].

Наприкінці радянського періоду було захищено кандидатську дисертацію

«Д. И. Багалей и его вклад в изучение отечественной истории» (1986) й надруковано монографію «Д. И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность» (1990 р.) В. В. Кравченка [50; 56], що започаткували якісно новий етап дослідження життя та творчості видатного історика. Саме В. В. Кравченко зробив вагомий внесок у формування багалієзнавства як напрямку українознавчих й історіографічних студій.

Заслугує високої оцінки подальша, вже у незалежній Україні, діяльність професора Харківського університету В. В. Кравченка з наукового вивчення й популяризації творчості Д. І. Багалія. Так, саме за його ініціативи й за безпосередньою координацією зусиль харківських і київських учених побачили світ із ґрунтовними вступними статтями та детальними коментарями «Вибрані праці» Д. І. Багалія (з шести томів п'ять уже видано, останній том (листування) готується до друку). «Автобіографія» й «Опыт истории Харьковского университета» входять до шеститомника «Вибраних праць» Д. І. Багалія (відповідно перший і третій-четвертий томи) [4; 6–7]. Другий, п'ятий містять із передмовою В. В. Кравченка й солідними науковими коментарями перероблені на початку 1930-х рр. такі праці історика, як «Нарис української історіографії» (2-й том), «Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства» (5-й том, ч. 1), «Заселення південної України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку» (5-й том, ч. 2) [5; 8–9]. Авторами археографічних легенд томів, окрім самого В. В. Кравченка, були О. М. Богдашина, В. Л. Маслійчук, Т. Г. Павлова, В. В. Склокін й інші харківські науковці. Видання п'яти томів «Вибраних праць» Д. І. Багалія (п'ятий у двох частинах) у 1999–2008 рр. відбулося завдяки видавничій і фінансовій допомозі зі сторони Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» й особисто її першого ректора В. І. Астахової.

Деякі праці Д. І. Багалія («Автобіографія» (2002) [3] й «Український мандрівний філософ Г. С. Сковорода» (1992) [11], фрагменти робіт «Нариси української історіографії доби феодалізму й доби капіталістичної» [98, 1993, №1/3, С. 54–59] та «Нарис історії України. Доба натурального господарства» [10]) перевидано, на жаль, із недостатньою у таких випадках археографічною легендою. З великим науковим коментарем першу і другу розвідки було надруковано відповідно в першому і другому томах уже згаданих «Вибраних праць».

Кандидатську дисертацію (1993 р.) і монографію (1994 р.) О. М. Богдашиної «Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. акад. Д. І. Багалія (1921–1934 рр.)» [19–20] присвячено аналізу умов, напрямів і результатів роботи цієї провідної установи УСРР, яку авторка вперше у науковій літературі представляє як наукову школу історика радянських часів.

В інших працях О. М. Богдашиної показано місце Д. І. Багалія в українській історіографії, аналізується у цілому життєвий шлях видатного історика в т. ч. його діяльність на посаді першого директора інституту Тараса Шевченка, взаємин Дмитра Івановича з різними видатними вченими тощо [14–18; 21–24 та ін.].

У великій узагальнюючій статті в «Українському історичному журналі» під назвою «Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій» [23] завдяки залученню нових джерел з особистого архіву сім'ї Багаліїв, центральних державних архівів, О. М. Богдашина оприлюднила нові, узагальнила відомі біоісторіографічні факти. Нетрадиційною назвою цієї статті «Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій» авторка підкреслює, що звичним титулом «літописець Слобідської України» [71 й ін.] дослідники применшують доробок Дмитра Івановича. Відомий учений займався не лише вивченням історії нашого краю, а його громадська, науково-організаційна й освітня діяльність за своєю значимістю, впливом виходила далеко за межі Слобожанщини.

Сучасні дослідники (О. М. Богдашина, В. В. Кравченко, О. О. Колпакова) наголошують як на вдалій для сина простого київського ремісника соціалізації Д. І. Багалія у Російській імперії, так і на продовженні кар'єри вченого за радянських часів [23; 47; 50; 57 та ін.].

О. М. Богдашина, В. В. Кравченко, В. В. Масненко, Г. М. Стариков підкреслюють збереження української самоідентифікації науковця, його подекуди завуальовану, але досить активну проукраїнську діяльність у різні часи [23; 50; 61–62; 74 та ін.]. При цьому сучасні дослідники посиляються на опубліковані 1927 р. спогади, що мають показову для часів українізації назву: «Автобіографія. П'ятдесят літ на сторожі української культури». Часто цитується фраза на початку мемуарів: «І коли треба визначити основну, переважну прикмету моєї вдачі, знайти центр, осередок моїх змагань, розум і зміст мого “буття”, то, підбиваючи підсумки і оглядаючись на своє минуле, я міг би сказати: “50 років на сторожі української науки й культури”» [4, с. 59].

Обережну поведінку Дмитра Івановича В. В. Кравченко, А. М. Домановський, А. В. Коханський, М. В. Пархоменко назвали «шляхом золотої середини» [38–39; 53]. А. М. Домановський та А. В. Коханський підкреслюють, що «істориків випало стати другим виборним ректором Харківського університету за дуже складних умов, у яких науковець повною мірою виявив здатність бути водночас і тонким політиком, шукаючи балансу хиткої рівноваги між революційними настроями протесту студентства, з одного боку, і консервативною, реакційною й репресивною діяльністю влади, – з другого» [38, с. 21]. Автори вважають, що «Д. І. Багалієві вдавалося-таки проводити в цих складних умовах виважену, помірковану політику, захищаючи студентів від поліцейських репресій, наскільки було можливо» [38, с. 22]. Сам Дмитро Іванович у 1927 р. характеризував своє ректорство як становище «між молотом і ковадлом» [4, с. 129].

Невипадково неодноразово В. В. Кравченко називав Дмитра Івановича Багалія «майстром компромісу» [51, с. 18; 53, с. 24]. За його оцінкою поміркованість історика приваблювала «до нього різних за походженням, суспільно-політичною та національно-культурною орієнтацією людей. Д. І. Багалій залишався своїм як для просвічених консерваторів, так і для поміркованих демократів, російських федералістів та українських культурників» [51, с. 16].

Викладацька й ректорська робота Д. І. Багалія в університеті, на Вищих жіночих курсах, його участь у створенні історико-філологічного факультету в Полтаві високо оцінена як в узагальнюючих працях, присвячених історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [91 та ін.], так і спеціалізованих роботах [15; 40; 67; 69].

Роль Д. І. Багалія в організації та роботі Харківського історичного архіву, створенні централізованої архівної системи в УСРР у 1920-х рр. досить повно розкрито у «Нарисах з історії архівної справи в Україні», працях І. Б. Матяш та А. А. Шийко [63; 66; 94].

Роботі Д. І. Багалія на посаді голови та члена правління Харківської громадської бібліотеки (сучасної Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка) присвячені окрема стаття В. О. Ярошик і Т. О. Сосновської, а також збірка матеріалів конференції [2; 97].

Певну увагу науковій спадщині Д. І. Багалія приділено в новітніх історіографічних розвідках, як узагальнюючих з історіографії певної теми, так і присвячених іншим історикам [27–29; 44–46 та ін.].

Характеристика політичних переконань Д. І. Багалія, як буржуазно-ліберальних, помірковано-реформаторських, за партійною платформою кадетських; історичних поглядів ученого, як позитивістських, міститься у працях О. М. Богдашиної, М. Д. Галіва, В. В. Кравченка, В. В. Масненка, В. Ф. Сухіної [24; 30–31; 50; 89 та ін.]. У той же час С. П. Стельмах зачисляє Д. І. Багалія до неокантіанців [88, с. 225]. О. М. Богдашиною у докторській дисертації та відповідній монографії доведено, що теоретико-методологічні засади наукових праць Д. І. Багалія можна охарактеризувати як «другий позитивізм», оскільки всі елементи цієї, загальноприйнятої у науковому співтоваристві того часу, моделі історіописання вчений публічно підтримував та пропагував не лише у наукових працях, а й у лекціях принаймні до 1920-х рр. Звичайно Дмитро Іванович був знайомий з ідеями неокантіанства, марксизму та інших течій кінця XIX – початку XX ст., але їх практично не

сприйняв. Його ж заяви 1920-х рр. про оволодіння марксистською методологією слід сприймати більше як політичну та наукову мімікрію.

Значна частина праць присвячена стосункам між Дмитром Івановичем й іншими науковцями, у першу чергу характеристиці співпраці всередині його наукової школи [14; 19–20; 25–26; 33; 42–43 та ін.].

О. П. Толочко у статті «Дві не зовсім академічні дискусії (І. А. Линниченко, Д. І. Багалій, М. С. Грушевський)» підняв дразливе питання плагіату у магістерській дисертації Д. І. Багалія, що стало загальновідомим після публікації рецензії іншого учня В. Б. Антоновича І. А. Линниченка. О. П. Толочко вважає переконливими висновки І. А. Линниченка про широке запозичення Д. І. Багалієм досліджень інших авторів [90].

Маловідомі деталі публічного та приватного життя також знайшли відображення у статтях І. Мацкевича, Т. Г. Павлової, інших харківських дослідників [64–65; 67–70 та ін.].

Праці А. П. Коцура, Б. Ф. Білецького, В. І. Юрчука 1990-х рр. носять скоріше науково-популярний характер, оскільки не містять жодного нового факту [48; 95–96].

Захищено лише п'ять кандидатських дисертацій із багалієзнавства, з них за останні шість років – три (М. І. Маркевич, Г. М. Старикова, А. А. Шийко).

Г. М. Стариков виявив й опрацював понад півтори тисячі листів ученого та до нього, що зберігаються переважно у державних архівах і фондах рукописних зібрань бібліотек. У дисертації [79] й інших працях дослідник виділив домінуючу тему листування – науково-організаційна діяльність Д. І. Багалія, специфіку його епістолярного стилю: часто брак повного датування листів, але вказівка місця написання (за умови, коли адресант перебував не в Харкові); обов'язкові свої прикінцеві вітання та побажання адресатам, їхнім дружинам, дітям, колегам; зміну останнього речення з кліше «Примите уверения в неизменном уважении и преданности. Ваш покорный слуга» на вираз «С уважением», а у 1920-х рр. – «академік Багалій»; використання будь-якого паперу, в т. ч. власних візиток [77, с. 38–39].

У своїй дисертації А. А. Шийко простежила роль Д. І. Багалія в організації архівної й археографічної справи [93]. Дисертаційне дослідження М. І. Маркевич «Дмитро Багалій – дослідник української історіографії», на жаль, як дисертація А. А. Шийко хибує на неточності [58].

Найбільша кількість археографічних публікацій – це листування Д. І. Багалія з іншими науковцями, педагогами, громадськими діячами тощо [32; 41; 55 та ін.].

Найбільше в цій царині зробив Г. М. Стариков. Він надрукував листування Д. І. Багалія з В. Б. Антоновичем, О. Ф. Бичковим, Д. І. Іловайським, О. П. Оглоблиним, Є. К. Редіним (останнє разом з Д. С. Гордієнко) [34; 73; 75; 78; 81–84 та ін.].

Декілька публікацій Г. М. Старикова присвячено маловідомим сторінкам життя Д. І. Багалія радянських часів, а саме: питанням організації централізованої архівної системи у 1920-х рр., організації переслідувань академіка з боку партійно-державних та каральних органів в останні роки життя [76; 80; 86 та ін.].

До его-джерел із багалієзнавства можна віднести і публікацію О. Ю. Багалій у скороченому вигляді без допоміжного наукового апарату спогадів трьох близьких до Дмитра Івановича людей: зятя (чоловіка старшої доньки Наталії) О. М. Ладиженського, аспірантки Н. В. Суровцової, наукового співробітника кафедри О. П. Оглоблина, а також літературознавця Г. С. Костюка (останній з ученим особисто знайомий не був). Важливо, що вперше надрукована частина рукопису О. М. Ладиженського, що зберігається у родині Багаліїв. Цікава оцінка тестя як «типового селянина», який готовий підкорятися будь-якій владі [92].

Список праць Д. І. Багалія і про нього уточнено в нових бібліографічних покажчиках і довідниках [36–37; 72 та ін.].

Певній популяризації життя та діяльності відомого історика сприяють невеличкі енциклопедичні статті [12–13; 52 та ін.].

У Народній українській академії й у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди раніше періодично відбувалися Багаліївські читання, які мали особливий резонанс серед науковців Харкова й інших міст України. Збірники тез Багаліївських читань обох вищих навчальних закладів яскраво свідчили про невгасимий інтерес широкого загалу науковців і громадськості до постаті Д. І. Багалія [1 та ін.]. На честь 160-річного ювілею від дня народження Д. І. Багалія в Україні пройшли наукові заходи, в тому числі Другі міжуніверситетські біографічні читання (м. Харків). Сподіваюся, що громадськість незабаром побачить оприлюднені результати цих наукових заходів.

Отже, за останню чверть століття помітно активізувався процес вивчення життя та творчості видатного українця. Особливістю сучасного періоду розвитку багалієзнавства є яскраво виражена його археографічна складова, а саме публікація листування Д. І. Багалія, його рукописів і повторний друк найбільш відомих монографій історика.

Література:

1. Багаліївські читання в НУА. – Харків : НУА, 1998–2002. – Вип. I–V.
2. Багаліївський збірник: академік Д.І. Багалій та бібліотечна справа України: наук. ст. та мат. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; [уклад. О.П. Куніч]. – Х. : Сага, 2008. – 308 с.
3. Багалій Д.І. Автобіографія : 50 літ на стороні української культури / Д.І. Багалій. – Х. : Прапор, 2002. – 192 с.
4. Багалій Д.І. Вибрані праці : у 6 т. Т. 1 : Автобіографія; Ювілейні матеріали; Бібліографія / Д.І. Багалій. – Харків : Золоті сторінки, 1999. – 600 с.
5. Багалій Д.І. Вибрані праці : у 6 т. Т. 2 : Джерелознавство та історіографія історії України / Д.І. Багалій. – Харків : Золоті сторінки, 2001. – 661 с.
6. Багалій Д.І. Вибрані праці: в 6 т. Т. 3. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Ч. 1 (1802—1815 гг.). – Х. : Вид-во НУА, 2004. – 1152 с.
7. Багалій Д.І. Вибрані праці : у 6 т. Т. 4. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Ч. 2 : (1815–1935 гг.) / Д.І. Багалій. – Х. : НУА, 2005. – 1003 с.
8. Багалій Д.І. Вибрані праці : у 6 т. Т. 5, ч. 1. Історія колонізації Слобідської України / Д.І. Багалій. – Х. : НУА, 2007. – 575 с.
9. Багалій Д.І. Вибрані праці : у 6 т. Т. 5. Ч. 2 : Заселення Полудневої України (Запорозжя й Новоросійського краю) і перші початки її господарства і культурного розвитку. З додатками Н.Д. Полонської-Василенко / Д.І. Багалій. – Х. : НУА, 2008. – 551 с.
10. Багалій Д.І. Нарис історії України. Доба натурального господарства / Д.І. Багалій. – Київ : Час, 1994. – 288с.
11. Багалій Д.І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Д.І. Багалій. – 2-е вид., випр. – Київ : Кобза : Орії, 1992. – 472 с.
12. Багалій Дмитро Іванович // Історики Харківського університету: біобліогр. довідник (1905–2013 рр.) / укл. О.М. Богдашина, В.І. Бутенко, С.І. Посохов та ін. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 19–23.
13. Багалій Дмитро Іванович // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 159–161.
14. Богдашина Е.Н. К вопросу о школах в украинской историографии 20-х – начала 30-х гг. XX в. / Е.Н. Богдашина // Проблемы историографии и источниковедения: материалы науч.-метод. конф. – Х., 1993. – С. 33–40.
15. Богдашина О.М. Д.І. Багалій та вища школа на Україні // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Сер. Історія та географія. – Х., 2003. – Вип. 13. – С. 148–152.
16. Богдашина О.М. Д.І. Багалій та його місце в українській історіографії / О.М. Богдашина // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. [Сер.]. Історичні науки : зб. наук. пр. –Х., 1998. – Вип. 1. – С. 8–12.

17. Богдашина О.М. Д.І. Багалій та Д.І. Яворницький: (до історії взаємовідносин двох видатних вчених) / О.М. Богдашина / О.М. Богдашина // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. [Сер.]. Історичні науки : зб. наук. пр. Х., 1998. – Вип. 1. – С. 67– 68.
18. Богдашина О.М. Головні напрямки науково-організаційної та громадсько-політичної діяльності Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. акад. Д.І. Багалія (1921– 1934 рр.) / О.М. Богдашина // Збірник наукових праць викладачів та аспірантів історичного факультету / Харк. держ. пед. ін-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1993. – Вип. 1. – С. 76– 88.
19. Богдашина О.М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. акад. Д.І. Багалія (1921– 1934 рр.) : автореф. канд. іст. наук / Богдашина Олена Миколаївна. – Дніпропетровськ, 1993. – 17 с.
20. Богдашина О.М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. акад. Д.І. Багалія (1921– 1934 рр.) / О.М. Богдашина. – Х. : Вид. ХДПУ, 1994. – 196 с.
21. Богдашина О.М. Перший директор інституту Тараса Шевченка Д.І. Багалій / О.М. Богдашина // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. [Сер.]. Історичні науки : зб. наук. пр. – Х., 1998. – Вип. 1. – С. 80– 82.
22. Богдашина О.М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20- ті рр. XX ст.) / О.М. Богдашина. – 2-е вид., доп. та переробл. – Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 560 с.
23. Богдашина О.М. Слобідський літописець історії України Д.І. Багалій / О.М. Богдашина // Український історичний журнал. – К., 2008. – № 1. – С. 88– 112.
24. Богдашина О.М. Теоретико-методологічні погляди Д.І. Багалія / О.М. Богдашина // Сумська старовина. – Суми, 2007. – № 21– 22. – С. 7– 14.
25. Верба І. Дмитро Багалій і Олександр Оглоблин: До історії творчих стосунків / І. Верба, С. Кіржаєв // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – 1999. – Вип. 2. – С. 218– 270.
26. Водотика С.Г. Формування історичних шкіл в Україні (на прикладі школи Д.І. Багалія) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 1998. – Вип. 4. – С. 279– 294.
27. Воронов В.І. Внесок Д.І. Багалія в розробку джерелознавчих проблем історії України / В.І. Воронов // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Історія та археологія. – 2014. – Т. 22, вип. 22. – С. 111– 120.
28. Воронов В.І. Д.І. Багалій versus / de О.М. Лазаревський: «Поле дискусій» в українській історіографії доби класичного позитивізму / В.І. Воронов // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Історія та археологія. – 2015. – Т. 23, вип. 23. – С. 168–178.
29. Гоцуляк В.В. Історіографічна думка про М. Грушевського і українську історичну науку його доби / В.В. Гоцуляк. – Черкаси : Сіач, 1996. – 181 с.
30. Галів М.Д. Доктрина позитивізму в історико-педагогічному наративі Дмитра Багалія // Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. – 2016. – № 1. – С. 23–31.
31. Галів М. Суспільно-політичні ідеї в історико-педагогічному наративі Дмитра Багалія / М. Галів // Молодь і ринок. – 2016. – № 5. – С. 113–118.
32. Герасименко Н.О. Листи Д.І. Багалія: З епістолярної спадщини Олександра Лазаревського / Н.О. Герасименко // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 113–122.
33. Гончар О. Наукові контакти Миколи Костомарова та Дмитра Багалія / О. Гончар // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2013. – Ч. 22– 23. – С. 111–118.

34. Гордієнко Д. Дмитро Багалій та Єгор Редін: кілька епізодів взаємин (за епістолярними джерелами) / Д. Гордієнко, Г. Стариков // *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна.* – 2013. – Вип. 3 : збірка наукових праць, присвячена, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908). – С.176–200.
35. Гуменюк М.П. Библиография и библиотековедение в научном наследии акад. АН УССР Д.И. Багалей / М.П. Гуменюк // *Біля джерел української радянської бібліографії / М.П. Гуменюк.* – К., 1991. – С. 40–45.
36. Д.І. Багалій : бібліогр. // *Вибрані праці : у 6 т. / Д.І. Багалій.* – Х., 1999. – Т. 1. – С. 473–576.
37. Дмитро Іванович Багалій – професор Харківського університету : біобібліогр. покажч. – Х. : ХДУ, 1992. – 124 с.
38. Домановський А. М., Коханський А. В. На шляху золоті середини. Дмитро Іванович Багалій у політичному житті Харкова (1910–1914 рр.) // *UNIVERSITATES. Наука и просвещение.* – 2014. – № 1. – С. 18–29.
39. Домановський А. М., Пархоменко М. В. На шляху золоті середини. Дмитро Іванович Багалій – харківський міський голова (1914– 1917 рр.) // *UNIVERSITATES. Наука и просвещение.* – 2014. – №2. – С. 30 –45.
40. Завальнюк О. Дмитро Багалій і творення національної університетської освіти в Україні (1918–1919 роки) / О. Завальнюк // *Етнічна історія народів Європи.* – 2005. – Вип. 19. – С. 37–43.
41. Заруба В. Листування М. Грушевського з Д. І. Багалієм / В. М. Заруба // *Український історик.* – 1991– 1992. – № 3–4 / 1–4. – С. 433–437.
42. Заруба В. Михайло Грушевський та Дмитро Багалій / В. Заруба // *Березіль.* – 1991. – № 9. – С. 141–154.
43. Зозуля С.Ю. До питання про належність ніжинських істориків 20-х– 30-х років ХХ ст. до зони тяжіння наукової школи акад. Д.І. Багалія / С.Ю. Зозуля // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.* – Харків, 2004. – Вип. 7. – С. 92–101.
44. Історія української археографії. Персоналії. — К., 1993. — Вип. 1 : Микола Костомаров, Дмитро Багалій, Володимир Антонович, Михайло Грушевський, о. Атанасій Великий. — 97 с. (Проблеми едиційної та камеральної археографії. Вип. 17).
45. Казьмирчук Г.Д. Українське декабристознавство / Г.Д. Казьмирчук, Ю.В. Латиш. – Черкаси : Брама, 2002. – 282 с.
46. Кіян О. Володимир Антонович: історик і організатор Київської історичної школи / О. Кіян. – К. : Вид. Ін-ту історії України, 2005. – 492 с.
47. Колпакова О.Д. І. Багалій і Д.І. Яворницький: порівняльний аналіз досвіду соціалізації українських істориків у Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. / О. Колпакова // *Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України.* – Дніпропетровськ, 2004. – С. 226–235.
48. Коцур А.П. Дмитро Багалій – видатний діяч українського національного відродження / А.П. Коцур, Б.Ф. Білецький // *Слов'янський вісник.* – 1998. – Вип. 1. – С. 117–121.
49. Кравченко В.В. Д.И. Багалей и его вклад в изучение отечественной истории: автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.09/ Владимир Васильевич Кравченко ; Институт истории АН УССР. – Киев, 1986. – 17 с.
50. Кравченко В.В. Д.И. Багалей : научная и общественно-политическая деятельность / В.В. Кравченко. – Х. : Основа, 1990. – 176 с.
51. Кравченко В.В. Д.І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» // *Вибрані праці: у 6 т. / Д.І. Багалій.* – Харків, 1999. – Т. 1. – С. 9–56.
52. Кравченко В.В. Багалій Дмитро Іванович // *Українські архівісти: бібліограф. довідник.* – К., 1999. – Вип. 1. – С. 22–26.

53. Кравченко В.В. Д.І. Багалій: Шлях золотої середини (до 140-річчя з дня народження) / В.В. Кравченко // Древности. – 1997–1998. Харьковский историко-археологический ежегодник. – Х., 1999. – С. 16–40.
54. Кравченко В.В. Деятельность Харьковской научно-исследовательской кафедры истории Украины им. академика Д.И. Багалей / В.В. Кравченко, Л.А. Савенок // Вопросы истории народов СССР. – 1990. – № 35. – С. 49–55.
55. Кравченко В.В. Листи Х.Д. Алчевської до Д.І. Багалія / В.В. Кравченко // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. – Харків, 2001. – С. 166–182.
56. Кравченко В.В. Личный фонд Д.И. Багалей в рукописном отделе Центральной научной библиотеки Харьковского государственного университета // Археограф. ежегодник за 1988 год. – М., 1989. – С. 222–228.
57. Кравченко В. В. „Славних прадідів великих...” / В.В. Кравченко // Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. – Харків, 1990. – С. 6–12.
58. Маркевич М.І. Дмитро Багалій – дослідник української історіографії : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.06 / Маркевич Мар'яна Іванівна ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2014. – 20 с.
59. Маслійчук В.Л. Спадщина Дмитра Багалія та сучасні дослідження історії Слобідської України / В.Л. Маслійчук // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. — Харків, 2009. — Т. 13. — С. 3—10.
60. Масненко В. Дмитро Багалій і його місце в українській національній історичній думці / В. Масненко // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : іст. науки. – Черкаси, 2002. – Вип. 33. – С. 12–20.
61. Масненко В. Самовизначення Дмитра Багалія у науковому та ідентифікаційному просторі українознавчих студій / В. Масненко // Проблеми гуманітарних наук. Історія. – 2013. – Вип. 32. – С. 96–113.
62. Масненко В. Самоідентифікація українських істориків у контексті становлення національної історичної думки (брати А.В. та М.В. Стороженко, І.А. Линниченко, Д.І. Багалій) // Киевская старина. – 2002. – № 6. – С. 92–106.
63. Матяш І.Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х рр. : історія, бібліографія, бібліометрія / І.Б. Матяш. – К. : Вид. Укр. держ. наук.-досл. ін-ту архівної справи та документознавства, 2000. – 599 с.
64. Мацкевич І. Дмитро Багалій. Приватне життя / І. Мацкевич // Слобода. – 1992. – №88. – С. 6.
65. Мацкевич І. Кілька слів у вінок Дмитрові Багалію / І. Мацкевич // Слобода. – 1992. – №72. – С. 7.
66. Нариси з історії архівної справи в Україні / За загальною редакцією І.Б. Матяш та К.І. Климової. – К., 2002. – 612 с.
67. Павлова Т.Г. Великий українець – великий харьковчанин (К 150-летию Д.И. Багалей) / Т.Г. Павлова // Universitates = Университеты. Наука и просвещение. – 2008. – №1. – С. 94–97.
68. Павлова Т.Г. До питання про написання «Истории г. Харькова за 250 лет его существования» / Т.Г. Павлова // Вісн. Харків. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер. : історія України. Українознавство : історичні та філософські науки. № 641. – Вип. 7. – Харків, 2004. – С. 54–67.
69. Павлова Т.Г. Про Д.І. Багалія, Харківський університет і сучасну критику / Т.Г. Павлова // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – 2009. – Нова серія. – Т. 13. – С. 11–20.
70. Парамонов А.Ф. История Харьковского городского самоуправления. 1654–1917 гг. / А.Л. Антонов, А.Ф. Парамонов, В.Л. Маслійчук. – Х. : Регион-Информ, 2004. – 191 с.
71. Пиріг П.Д. І. Багалій як дослідник історії Слобожанщини / П. Пиріг // Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. – К., 1994. – С. 193–201.
72. Ректори Харківського університету (1805–2014) : біобібліогр. довід. / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – 191 с.

73. Стариков Г.В. Б. Антонович у листах, спогадах та працях Д.І. Багалія // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2008. – Т. 16. – С. 289–301.
74. Стариков Г.Д. І. Багалій і український національний рух // Сумська старовина. – 2007. – №24. – С. 137–145.
75. Стариков Г.М. Два листи Дмитра Іловайського з “Автобіографії” Дмитра Багалія // Український археографічний щорічник. – Вип. 16/17. – К., 2012. – С. 713–714.
76. Стариков Г.М. Діяльність Комісії із вивчення соціально-економічної історії України XVIII – XIX ст. / Г.М. Стариков // Сумська старовина. – 2009. – № XXVIII–XXIX. – С. 43–58.
77. Стариков Г.М. До питання про дослідження епістолярної спадщини Дмитра Багалія / Г.М. Стариков // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – 2009. – Нова серія. – Т. 13. – С. 37–40.
78. Стариков Г.М. До питання про початок наукової діяльності Д.І. Багалія (1882–1889 рр.) (за матеріалами листування з О.Ф. Бичковим) / Г.М. Стариков // Сумська старовина. – 2007. – №XXI–XXII. – С. 15–21.
79. Стариков Г.М. Епістолярна спадщина Д.І. Багалія як джерело до вивчення наукового та громадського життя в Україні кінця XIX – першої третини XX ст. : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Григорій Миколайович Стариков ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – Київ, 2011. – 16 с.
80. Стариков Г.М. Зачистка ідеологічної території напередодні заснування Інституту історії АН УРСР. Д.І. Багалій і більшовицька репресивна машина в останні роки життя / Г.М. Стариков // Історіографічні дослідження в Україні. – 2012. – Вип. 22. – С. 665–680.
81. Стариков Г.М. Листи Дмитра Багалія до Олександра Оглоблина / Г.М. Стариков // Сумський історико-архівний журнал. – 2007. – № II–III. – С. 128–151.
82. Стариков Г.М. Листи Дмитра Багалія до Опанаса Бичкова / Г.М. Стариков // Український археографічний щорічник. – 2010. – Вип. 15. – С. 434–475.
83. Стариков Г.М. Листування Д.І. Багалія з редакторами «Київської старовини» як джерело до вивчення творчої співпраці / Г.М. Стариков // Університет. – 2007. – № 4. – С. 59–67.
84. Стариков Г.М. Листування Д.І. Багалія з редакцією журналу «Киевская старина» / Г.М. Стариков // Сумська старовина. – 2007. – № XXI–XXII. – С. 22–55.
85. Стариков Г.М. Постать Д.І. Багалія в українській історіографії / Г.М. Стариков // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – Вип. 19. – С. 259–282.
86. Стариков Г.М. Стан архівної справи на Україні у першій половині 20-х років XX ст. (за матеріалами листування Д.І. Багалія) / Г.М. Стариков // Сумська старовина. – 2009. – №XXVI–XXVII. – С. 177–181.
87. Стариков Г.М. Чернетка виступу Д.І. Багалія на I з'їзді архівних працівників РСФР (14–19 березня 1925 року) / Г.М. Стариков // Український археографічний щорічник. – К., 2012. – Вип. 16/17. – С. 432–437.
88. Стельмах С.П. Історична наука в Україні епохи класичного історизму XIX – початок XX століття / С.П. Стельмах. – К. : Київ. ун-т, 2005. – 378 с.
89. Сухіна В.Ф. Філософський аналіз творчої діяльності Д.І. Багалія / В.Ф. Сухіна // Філософська думка. – 2007. – № 6. – С. 74–84.
90. Толочко О.П. Дві не зовсім академічні дискусії (І.А. Лінниченко, Д.І. Багалій, М.С. Грушевський) / О.П. Толочко // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 1993. – Т. 5, вип. 2. – С. 92–103.
91. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна за 200 років. – Х.: Фоліо, 2004. – 750 с.
92. Чотири розповіді про Дмитра Багалія / Упоряд., передне слово О. Багалій. – Х.: Сага, 2007. – 94 с.

93. Шийко А.А. Архівно-археографічна діяльність Д.І. Багалія : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.06 / Шийко Альона Анатоліївна; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2012. – 16 с.
94. Шийко А.А. Д.І. Багалій – фундатор харківського історичного архіву / А.А. Шийко // Вісник Черкаського університету. Сер. : Історичні науки. – 2010. – № 192. – С. 42–47.
95. Юрчук В. Зробити „дещо” для свого народу : До 140-річчя від дня народження Д.І. Багалія / В. Юрчук // Вісник НАН України. – 1997. – №9–10. – С. 64–68.
96. Юрчук В.І. П’ятдесят літ на сторожі української науки та культури / В.І. Юрчук. – К. : Персонал, 2012. – 223 с.
97. Ярошик В. Дмитро Багалій і Харківська громадська бібліотека / В. Ярошик, Т. Сосновська // Бібл. вісник. – 1997. – №1. – С. 16–18.
98. Архіви України (Київ).